

Vladimir V. Mihajlović

Balkanološki institut SANU, Beograd

v.mihajlovic@gmail.com

L. F. Marsilji – prvi antikvar Srbije*

Apstrakt: Tlo današnje Srbije – kako nam ukazuju brojni prikazi istorije arheologije u našoj zemlji – bivajući delom Osmanskog carstva gotovo da nije privlačilo nikakvo interesovanje antikvara sve do druge polovine XVIII stoleća. Nasuprot tome, osvrt na lik i delo L. F. Marsiljija (Luigi Ferdinando Marsigli, 1658—1730) nudi bitno drugačiju sliku korena arheologije na ovim prostorima. Grof Marsilji je krajem XVII veka, kao pripadnik austrijske carske armije, proveo gotovo dve decenije na prostorima srednjeg Podunavlja tokom kojih se upoznao s bogatim nasleđem prošlosti (pre svega rimske) ovih krajeva. Rezultate svoje učenjačke delatnosti u Podunavlju sabrao je u delu pod nazivom *Danubius Pannonico-Mysicus*. U drugom tomu ovog dela, pod naslovom *De antiquitatibus Romanorum ad ripas Danubii*, u skladu sa najboljim starinarskim tradicijama učeni grof daje obuhvatan i sistematičan pregled rimske materijalne kulture duž dunavskih obala, kako sam kaže, Panonije i Mezije. Ukratko, svojim antikvarskim delanjem na samom terenu, a potom i objavljenim delom, L. F. Marsilji je dao snažan doprinos antikvarskoj tradiciji na tlu današnje Srbije, a zatim – posredno, kroz dela autora tokom narednih stoleća – i čitavoj srpskoj arheologiji.

Ključne reči: L. F. Marsigli, istorija discipline, antikvar, arheologija u Srbiji

Koreni antikvarstva

Obuhvatne promene koje su tokom ranog modernog perioda preobrazile zapad Evrope uvodeći novine u poimanju i proučavanju u gotovo svakoj ravni – od čitavog univerzuma do svakog pojedinca – presudno su uticale i na utemeljenje naše discipline. Naime, još tokom XIV stoleća u italijanskim centrima znanja poput Bolonje, Padove, Firence, Napulja i, naravno, Rima učeni ljudi posvetili su se onome što su nazvali *studia humanitas* ili *čovečanska nauka*, nasuprot izučavanju *božanskog* koje je podsticala Crkva. Nimalo iznenađujuće, adekvatnu alternativu hrišćanskoj dogmi pronašli su u klasičnoj misli i kulturi; italijanski humanisti bili su na vrelu kako latinskih tako i novootkrivenih grčkih

---

* Tekst je nastao u okviru rada na projektu „Dunav i Balkan: kulturno-istorijsko nasleđe” koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije (br. 177006).

spisa, dok su u isto vreme bili u svakodnevnom neposrednom dodiru s materijalnim ostacima antičke prošlosti. S tim u vezi, humanistički pogled ka prošlosti dao je značajan, ako ne i presudan podsticaj naučnoj revoluciji. Primera radi, otkriće Arhimedovih tekstova dalo je novi zamah mehanici dok je obnova Pitagorinih i Platonovih ideja doprinela shvatanju prirode kao „harmoničnog, umom saznatljivog prirodnog sistema” (Henry 2002, 10, Peri 2000, 72, 92–93). Takođe, ispravljanjem prevoda već poznatih Galenovih rasprava otvoren je put novim rezultatima u anatomiji. S druge strane, nemerljiv je i doprinos renesanse umetnosti, pre svega kroz razvoj teorije perspektive i/ili insistiranje na pomnom posmatranju prirodnih pojava:

„Definišući vizuelni prostor i odnos između objekta i posmatrača matematičkim izrazima, i ocrtavajući prirodni svet sa naučnom preciznošću bez presedana, renesansna umetnost je pomogla da se podstakne novo viđenje prirode, koje je kasnije našlo izraza u astronomiji Kopernika i Keplera i Galileja u fizici” (Peri 2000, 93).

Ipak, uticaji su bili uzajamni – optimizam zasnovan na uspesima u proučavanju prirode prenet je i u druge oblasti. Kada je reč o domenu prošlosti naročite zasluge pripadaju začetnicima antikvarskog pokreta te naraštajima nastavljača ove ideje. Od njenih začetaka tokom XIV i XV stoleća pređen je uistinu dugačak put. Tokom XV veka ulicama Rima, u potrazi za ostacima minulih vremena, prolazili su i *cavatori* – u unosnom lovu na spolije i druge dragocenosti – ali i ljudi poput Flavija Bjonda (Flavio Biondo) koji je novim, topografskim pristupom predstavljenim u delima *Obnovljeni Rim (Roma instaurata, 1446)* i *Trijumfalni Rim (Roma triumphans, 1459)* pokušao da utoli sopstvenu znatiželju, ali i uvede poredak u rastuće mnoštvo rimskih starina. S druge strane, ukoliko se osvrnemo na tumačenjske okvire prvih humanista njihov rad je počivao, uostalom kao i kod pionira na polju studija nebeske mehanike, na mirenju novih uvida dobijenih proučavanjem latinskih te grčkih izvora sa *istinom* koja se nalazila na stranicama Svetog pisma (Schnapp 1996, 122–123, Trigger 2008, 52–54, 119, Грин 2003, 28–30, Брајзах 2009, 223–224, Momigliano 1950, 291).

Italijanski antikvari utrli su put kojim su tokom narednih vekova krenuli brojni učenjaci širom Evrope. Tokom XVI veka antikvarske ideje su s neskrivenim oduševljenjem prihvaćene u Francuskoj, odnosno u kraljevstvima na severu kontinenta – na Britanskim ostrvima i u Skandinaviji. Širenje ideje je, u skladu sa istorijskim okolnostima, vremenom uticalo i na širenje delokruga antikvara. Naime, ostaci klasičnih civilizacija bi gotovo svakim korakom načinjenim od obala Mediterana ka severu postajali sve manje dostupni. Uz to, uporedo sa brojem i dostupnošću lokaliteta smanjivao se i broj dostupnih pisanih izvora. Ove poteškoće samo su uticale na uspostavljanje novih pristupa u proučavanju starina. Ukratko, proučavanje prošlosti na osnovu materijalnih ostataka na severu, kao po pravilu, zahtevalo je otiskivanje u prirodu, van naseljenih mesta

to jest sveobuhvatno proučavanje predela (Грин 2003, 35). Slikovitije rečeno: nasuprot šetnji ulicama drevnih italijanskih gradova bilo je potrebno krenuti na neretko veoma dugačak put. Ovakav pristup jasno se ogleda u brojnim horografijama nastalim tokom XVI veka poput onih čiji su autori slavni engleski antikvari Lilend (John Leland) ili Kemden (William Camden) (Schnapp 1996, 139–142, Грин 2003, 32–34, Trigger 2008, 55, 86, Палавестра 2011, 60, Novaković 2003, 15–16).

Osim toga, odsustvo pisanih tekstova vodilo je i ka delimičnoj emancipaciji, odnosno odmaku od senke klasične filologije. S druge strane, upravo pod uticajem antičke književnosti dolazi do proučavanja čitavog niza naroda s kojima su Rimljani bili u dodiru. Otuda su u ovo vreme ustoličeni kanonski autori za određene zemlje odnosno narode, poput Cezara za Francusku i Englesku, odnosno Tacita za nemačke pa čak i neke slovenske zemlje. Osim toga, neizostavan deo izučavanja predela bilo je i upoznavanje sa savremenim (šesnaestovekovnim i sedamnaestovekovnim) lokalnim tradicijama. U susretu ovih dveju praksi, svojevrsnog „otkrića varvara” u pisanim izvorima kao i „otkrića” antikvarima savremenog stanovništva, nastaje još jedna velika i važna promena: od humanističke opčinjenosti klasičnom kulturom kod antikvara se postepeno ali postojano počinje javljati veoma osoben (proto)nacionalni osećaj (Schnapp 1996, 153, Trigger 2008, 88–90, Палавестра 2011, 61–62, Momigliano 1950, 293).

Konačno, krajem XVI i početkom XVII veka načinjeni su novi koraci ka osamostaljenju antikvarske discipline. Ovo je vreme osnivanja prvih (učenih) društava posvećenih starinama (poput londonskog *Društva antikvara* osnovanog 1572. godine) i uvođenja novih zakonskih regulativa u vezi sa zaštitom antikviteta (Schnapp 1996, 176). Nadalje, u skladu sa duhom vremena mnogi antikvari usvajaju neke od postulata naučne revolucije. Bekon (Sir Francis Bacon) se, primera radi, oštro protivio stavu prema kojem je klasična kultura na bilo koji način bila bolja u odnosu na njemu savremene te je, s tim vezi, pozivao na odbacivanje autoriteta klasičnih autora, hrabreći učenjake na osmatranje, uspostavljanje klasifikacija i postavljanje eksperimenata. Stoga, antikvarska delatnost tokom ovog razdoblja postepeno prerasta domete pojedinca zahtevajući saradnju velikog broja ljudi o čemu, primera radi, svedoči razgranata mreža koju je Ole Vorm (Worm) uspostavio stvarajući svoju zbirku čudesa, a koja je uključivala moreplovce, putnike, seljake kao i učenjake iz najudaljenijih krajeva (Trigger 2008, 88, Schnapp 1996, 160–165, Палавестра 2011, 61).

Konačno, antikvarska praksa nije bila bez nedostataka. S tim u vezi, mogu joj se pripisati odsustvo pažnje kada je reč o uslovima nalaza, kao i spekulativna tumačenja koja su neretko bila zasnovana na maglovitim patriotskim mitovima (Trigger 2008, 118–120, Палавестра 2011, 62). No, i pored toga, ona je iznedrila *novu prošlost*: konačno je u potpunosti odbačena srednjovekovna veza između prošlosti i sadašnjosti zasnovana na teleološkom učenju prema

kojem je svako stvorenje i svako zbivanje u univerzumu određeno božanskim providenjem, odnosno da sve postoji ili se dešava kako bi se ispunio Božiji plan. Drugim rečima, sredinom XVII stoleća dolazi do emancipacije prošlosti – prošlost postaje relevantno polje istraživanja, odnosno postaje tema za sebe. Umesto neumitnog protoka vremena koje je vodilo ka ispunjenju Božijeg nauka, istorija biva shvaćena kao proces sa uzročnom vezom između prošlosti, sadašnjosti i budućnosti (Ashworth 2003, 156, Thomas 2004, 79). Nasuprot potrazi za sličnostima koje su prošlost i sadašnjost držale na okupu, sada je trebalo „prvi put baciti pažljiv pogled na same stvari i ono što taj pogled uočava opisati izglaćanim, neutralnim i vjernim riječima” (Fuko 1971, 189). Ukratko, poput prirode, i proučavanje prošlosti trebalo je da bude zasnovano na pomnom posmatranju i vernom prenošenju viđenog.

* * *

S druge strane – prema uvreženom mišljenju – tlo današnje Srbije, bivajući delom Osmanskog carstva, gotovo da nije privlačilo nikakvo interesovanje antikvara sve do samog kraja XVIII veka. Brojni prikazi istorije arheologije u Srbiji, bilo da je reč o delima domaćih ili stranih autora, podupiru ovakvu sliku njenih začetaka (upor. Милинковић 1998, Палавестра 2011, Novaković 2014, Медаковић 1985, Novaković 2014, 93–95) pominjući Zaharija Orfelina ili pak Vuka Stefanovića Karadžića kao začetnike na polju proučavanja starina. Doduše, većina ovih prikaza sadrži i rečenice poput:

„U toku vekova najrazličitiji strani putnici prošli su našom zemljom i ostavili o svojim putovanjima pismene tragove. Svi ti izveštaji, dnevници i putopisi ponekad sadrže dragocena zapažanja i podatke o krajevima, životu i prilikama našeg naroda. Međutim, za našu zemlju, posebno za Srbiju, tek je od vremena drugog srpskog ustanka ponovo intenzivno oživeo interes svake vrste” (Медаковић 1985, 154),

ili:

„(...) već od 18. vijeka dalje se na osmanskim prostorima na Balkanu sve češće pojavljuju i evropski putopisci, koji su značajno doprinosili ‘otkrivanju’ Balkana i njegove historije u međunarodnom ali i u lokalnom pogledu (...) Iako su u Srbiji nedostajali pravi domaći antikvari kroz 18. i 19. vijek, kao što ih poznajemo npr. u Hrvatskoj, sigurno joj nisu nedostajali različiti strani putnici koji su objavljivali opise zemlje, njenog stanovništva, kulturnih obilježja i historije. Motivi ovih putnika bili su različiti, od ličnih poduhvata i avantura, simpatiziranja sa lokalnim ne-turskim stanovništvom, trgovačke poduzetnosti, geografske i etnografske raznolikosti i zahtjeva da se stekne bolje saznanje o osmanskim područjima u Evropi pa sve do prave vojne i ekonomske špijunaže za tadašnje evropske sile koje su se takmičile koja će uspješnije dominirati prostorima koje je ‘bolesnik sa Bosfora’ sve teže kontrolisao” (Novaković 2014, 94–95).

Bilo kako bilo, gotovo po pravilu niko od ovih stranih putnika ne pominje se po imenu, a redak izuzetak u tom pogledu je grof Luidi Ferdinando Marsilji¹ (Luigi Ferdinando Marsigli, 1658–1730). Pišući o arheologiji u Srbiji do osnivanja Srpskog arheološkog društva Nikola Tasić napominje:

„Prikupljanje i proučavanje ostataka materijalne kulture iz bliže i dalje prošlosti kod Srba usko je povezano sa buđenjem nacionalne svesti, sa oslobodilačkim pokretima XIX veka koji su doveli do stvaranja suverene srpske države. Godina 1883. smatra se godinom osnivanja Srpskog arheološkog društva i početkom organizovanog rada na arheologiji. Međutim, prve začetke nalazimo mnogo ranije u prvim idejama o potrebi sakupljanja arheoloških nalaza i drugih tragova života naših predaka na ovom prostoru. Ako zanemarimo beleške *Marsilija* iz 1699. godine među prvima bi bio značajan poziv Zaharija Orfelina iz 1798. godine u kome on, u svom delu *Slaveno serpskom magazinu* poziva Srbe u Austrougarskoj da prikupljaju predmete starih kultura i da ih čuvaju od zaborava i uništavanja.” (Tasić 1983, 1, podvukao V. V. M.)

Upravo osvrtno na lik i delo L. F. Marsiljija nudi bitno drugačiju sliku korena arheologije na ovih prostorima. Grof Marsilji je krajem XVII stoleća, u svojstvu člana habzbuških carskih trupa, proveo gotovo čitave dve decenije na prostorima srednjeg Podunavlja gde se upoznao sa bogatim nasleđem prošlosti (pre svega rimske) ovih krajeva. Njegovom životu i radu, s posebnim osvrtom na doprinos proučavanju starina na tlu Srbije, posvećen je nastavak ovog teksta.

L. F. Marsilji: život i delo

Luidi Ferdinando Marsilji rođen je u plemićkoj porodici u Bolonji 20. jula 1658. godine. U svojoj autobiografiji (Marsili 1930), osvrćući se na ranu mladost, najviše prostora posvetio je svojim učiteljima i putovanjima. Na prvo veliko putovanje pošao je s petnaest godina kada je, u pratnji oca, posetio Veneciju i Padovu. U Mlecima su prisustvovali čuvenom letnjem festivalu² tokom kojeg je ostao zadivljen raskošom i snagom Republike, dok je u Padovi najjači utisak na mladog Marsiljija ostavio nadaleko čuveni Botanički vrt³ (Orto botanico di Padova).

¹ Trebalo bi pomenuti da su u literaturi prisutni različiti oblici pisanja ovog prezimena, među kojima se po učestalosti izdvajaju Marsigli i Marsili. U ovom tekstu korišću se onim oblikom kojim su potpisana njegova ključna dela, uključujući i *Danubius Panonico-Mysicus*: oblikom Marsigli, odnosno Marsilji u transkripciji na srpski jezik.

² Reč je o velikom festivalu *Sposalizio del Mare* kojim je proslavljano simboličko venčanje ovog grada sa Jadranom.

³ Vrt je osnovan daleke 1545. godine dekretom Senata Republike Venecije u svrhu upoznavanja studenata slavnog padovskog univerziteta s lekovitim biljem i predstavlja preteču savremenih botaničkih bašti. O značaju ove institucije svedoči i podatak da su

Nadahnut doživljenim na putovanju, nakon povratka u rodni grad Marsilji odlučuje da poradi na svom obrazovanju. S tim u vezi, velikog uzora imao je u krugu porodice. Naime, njegov najstariji brat, grof Antonio Feliče (Antonio Felice), bio je istaknuti član gradskih učenih krugova. Pohađao je studije na bolonjskom univerzitetu na kojem je 1670. godine stekao dvostruki doktorat – iz rimskog i kanonskog prava (lat. *doctor utriusque juris*). Nakon toga odlučio se za karijeru u okrilju crkve, najpre postavši arhidakon u Bolonji, da bi 1702. bio postavljen za biskupa Perude. Ipak to ga nije sprečilo da nastavi da se bavi naukom: bio je upoznat s radom učenih društava širom kontinenta, a naročito divljenje iskazivao je prema londonskom Kraljevskom društvu. Pored toga, i sam je pokrenuo rad dveju učenih grupa – u skladu s već pomenutim razuđenim interesovanjima prva je bila naučna i eksperimentalna, dok je druga posvećena izučavanju istorije, dogme i discipline katoličke crkve (Cavazza 2008b, Stoye 1994, 8, 10–11).

Luidi Ferdinando se, u skladu sa duhom vremena, ipak okrenuo praktičnom znanju. Za razliku od starijeg brata nije se odlučio za studije na univerzitetu već za manje formalno, ali ne i manje kvalitetno privatno obrazovanje. Naime, zahvaljujući svom poreklu bio je u prilici da pohađa časove iz nekoliko različitih oblasti znanja. Kao pravo dete svoga vremena izabrao je biologiju, anatomiju te matematiku. No, i pored toga što sam nije pohađao univerzitetske studije njegovi učitelji pripadali su krugu univerzitetskih nastavnika. Štaviše, reč je o nekim od najvećih umova ove epohe, učenjacima čiji je rad bio poznat i priznat širom Evrope. Osnovna znanja na polju biologije preneo mu je Lelio Trionfeti (Trionfetti), časove anatomije pohađao je kod Marčela Malpigija (Marcello Malpighi), dok ga je u tajne matematike uveo Ćeminiano Montanari (Geminiano Montanari) (Marsili 1930, 3–8, Stoye 1994, 8–9, Cavazza 2008, Longhena 1930, 11–12, Quinci 1741, 23–27, Fantuzzi 1770, 2, Gullino e Preti 2008).

Korist od ovakvog pristupa obrazovanju u Marsiljijevom slučaju bile su višestruke: s jedne strane, zaobišavši strogo ustrojene univerzitetske kurikulume dobio je priliku da se posveti onim temama koje su ga zaista zanimale; istovremeno, u ovakvim, manje formalnim okolnostima, i njegovi učitelji imali su sličnu privilegiju u smislu sadržaja lekcija. Ukratko, na kraju procesa tokom kojeg se Marsilji pokazao kao marljiv učenik stajao je ambiciozan mlad čovek širokog obrazovanja i još širih interesovanja. Po sticanju osnovnih uvida u dostignuća *nove nauke*, ponovo se našao na putu. Prvo odredište bio je Rim, gde je posetio ujaka, da bi potom nastavio ka jugu i Napulju. Konačno, pre povratka u rodnu Bolonju zadržao se i u Firenci, uz kratke posete Livornu i Luki. Osim obilazaka mnogih znamenitosti, što prirodnih što onih koje je stvorio čovek, Marsilji je svoje drugo veliko putovanje koristio i za brojne susrete sa učenim stanovnicima

---

u njoj po prvi put na evropskom kontinentu uzgajane mnoge vrste iz udaljenih krajeva, poput danas široko rasprostranjenih krompira ili suncokreta (Grgurević 2007).

ma gradova koje je posetio. Susretima sa vodećim ličnostima kulturnog i naučnog života onovremene Italije značajno su doprinele preporuke njegovih slavni učitelja, dok je sledstveno novostečenim poznanstvima njegov krug uskoro prevazišao granice Apeninskog poluostrva. Drugim rečima, Marsilji je na svom drugom putovanju postao punopravni član panevropske intelektualne zajednice (Marsili 1930, 4–5, Fantuzzi 1770, 3–7, Longhena 1930, 11–12).

Ukratko, mladost grofa Marsiljija obeležena je učenjem i putovanjima, i ove delatnosti – dakako uz preporuke učenih i uticajnih prijatelja – predstavljaju osnovu bezmalo svih njegovih budućih pregnuća. S druge strane, zrele godine obeležili su ratovanje i naučni rad, najčešće bez mogućnosti povlačenja jasne linije razdvajanja između karijera *vojnika* i *virtuoza*.⁴ Radi se o lakonskom, ali u isto vreme i sasvim preciznom opisu ličnosti čiji je život obeležilo učešće u velikim oružanim sukobima s kraja XVII i početka XVIII veka, kakvi su Bečki rat (1683–1699) i Rat za špansko nasleđe (1701–1714), ali i članstvo u prestižnim učenim društvima kakva su, bez ikakve sumnje, Kraljevsko društvo u Londonu i pariska Akademija nauka.

U skladu sa navedenim, upravo su ga preporuke prijatelja, uz znanja koje je stekao na proputovanju doveli do Beča, gde otpočinje njegova karijera vojnika. Naime, pre stupanja u carske trupe proveo je nepunu godinu u prestonici Osmanskog carstva kao član mletačkog poslanstva na Porti. Vraćajući se iz grada na Bosforu, kako se ispostavilo, nije odabrao samo trasu povratka već je doneo odluku koja je presudno uticala na njegov život u narednim decenijama. Umesto uobičajenim morskim putem – čuvenom *istočnom rutom* (ita. *Rotta di Levante*) – Marsilji se odlučuje za svojevrsan put u nepoznato, odnosno povratak kopnom kroz unutrašnjost Balkanskog poluostrva kako bi, nakon prestonice, upoznao i osmansku provinciju. Put ga je vodio preko Jedrena, Sofije do nadomak Beograda, odakle je, usled epidemije kuge, morao da nastavi ka Sarajevu pa dalje do jadranske obale da bi se potom brodom vratio u Veneciju. Kada je nekoliko godina kasnije, uz posredovanje bečkog biskupa – na koga su učenog grofa uputili njegovi rimski pokrovitelji – konačno stupio pred cara, Marsilji se predstavio kao poznavalac prostranstava Evropske Turske, ali i vojne nauke (Stoye 1994, 18–20, 28–32, Marsili 1930, 28–29, 36–38, Longhena 1930, 13–14, 20, Del Negro 2010; 2012, Gullino e Preti 2008). Drugim rečima, putovanje kroz unutrašnjost Balkana, koji je uskoro postao poprište velikog sukoba dva carstva, kao i primena matematičkih znanja koja mu je preneo Montanari, otvorili su vrata dvodecenijskoj vojnoj karijeri koju je započeo kao musketar dobrovoljac a okončao u činu pukovnika. Međutim, osim naukom u službi ratovanja – u

---

⁴ Stoye (John Stoye) ga ovako predstavlja u podnaslovu biografskog remek-dela *Marsigli's Europe: The Life and Times of Luigi Ferdinando Marsigli, Soldier and Virtuoso* (Stoye 1994). Slično tome, Mario Longhena, raniji Marsiljijev biograf, naziva ga čovekom oružja i nauke: *Il Conte L. F. Marsili. Un uomo d'arme e di scienza* (Longhena 1930).

okviru koje se naročito bavio opsadom odnosno odbranom utvrđenja – Marsilji je koristio svaki prekid u vojnim dejstvima ne bi li proširio tematske okvire svoje učenjačke delatnosti. Potpomognut resursima carske armije posvetio se detaljnom izučavanju Dunava i zemalja koje su se pružale duž njegovih obala. Pažnju su mu privlačili i flora i fauna, i nebo ali i zemlja (tako je u isto vreme bio posvećen i astronomskim osmatranjima, ali i minerološkim studijama), i prošlost i sadašnjost (Stoye 1994, 148–159, Longhena 1930, 34, Fantuzzi 1770, 94–95). Dok o kvalitetu njegovog rada u domenu vojne nauke govori napredak kroz činove, o valjanosti drugog, uskonaučnog rada, svedoči činjenica da je 25. novembra 1691, dakle usred Bečkog rata, primljen u članstvo Kraljevskog društva u Londonu (McConnell 1986; 1993, Stoye 1994, 111, Cavazza 2008). Štaviše, po okončanju vojnih sukoba, ponovo zahvaljujući svom nemerljivom znanju, kako predela tako i vojne veštine, biva postavljen za opunomoćenog carskog komesara (*commissarius plenipotentiarius*) za utvrđivanje granice nakon Karlovačkog mira (Stoye 1994, 164–215, Longhena 1930, 45–58, Bene 2006; 2010, Molnar 2010, Lodovisi 2012). U saradnji sa osmanskim zastupnikom, kapidžibašom Ibrahim-efendijom, uredio je prvu modernu granicu – s jasno utvrđenom linijom razdvajanja između dva carstva, umesto dotadašnje prakse uspostavljanja pojasa „ničije zemlje” između pograničnih tvrđava (Mrgić 2011, 171, Самарцић 2007, 99). Tamo gde nije bilo moguće utvrditi prirodne granice (*limiti naturali*, kako se izrazio Marsilji) zamišljena linija koja je delila carske od sultanovih zemalja obeležavana je jarugama i kamenim humkama koje su, upravo po Marsiljiju, nazvane *marcijane* (Димић 1999, 266). Uporedo sa postavljanjem belega nove granice Marsilji i beleži raznorodne podatke o krajevima kojima je prošao i njihovom stanovništvu. Prikupljeni podaci pretočeni su u trideset četiri izveštaja koje je zajedno s geografskim kartama, uputio svome suverenu u razmaku od aprila 1699. do marta 1701. godine (Gherardi (a cura di) 1986, Gherardi 2012, Stoye 1994, 179–180). Nakon ratne slave kojom je ovenčan na Dunavu, obale druge velike evropske reke, Rajne, svedočile su padu grofa Marsiljija. Prve godine Rata za špansko nasleđe, neuspešna odbrana važnog habzburškog uporišta, tvrđave Brajzah, te suđenje koje je usledilo dovelo je nečasnog otpuštanja iz carske vojske (1704) (Stoye 1994, 229–246, Longhena 1930, 59–82, Marsigli 1705).

Premda je, nekoliko godina kasnije, u još dva navrata kratkotrajno komandovao vojskama, najpre Papske države, a potom i Mletačke republike, nakon Brajzaha zapravo počinje novo poglavlje Marsiljijevog života. Ono je, uz pomenuta odstupanja, obeleženo uglavnom učenjačkom delatnošću. Ranijim istraživanjima koja je sprovodio tokom svoje, uslovno rečeno, karijere vojnika dodaje nove teme; tokom boravka na francuskoj obali Mediterana, gde je našao mir nakon otpuštanja iz carske službe, posvetio se proučavanju „prirodne istorije mora” u okviru čega se naročito bavio pitanjem korala. Takođe, nakon već pomenutog prijema u londonsko Kraljevsko društvo, postao je inostrani član naučnih

akademija u Monpeljeu i Parizu, što ukazuje da je razbokorenim interesovanjima odgovarala jednako razvijena saradnička i dopisnička mreža. Još od prvih, mladalačkih putovanja uspostavio je običaj da u svakom mestu u kome se nađe potraži učene sagovornike. Usled toga njegova mreža je neprestano rasla i uključivala neke od najvećih ličnosti onovremene nauke poput Njutna (Sir Isaac Newton), Haleja (Edmond Halley), Kasinija (Giovanni Domenico Cassini), Turnefora (Joseph Pitton de Tournefort) ili Monfakona (Bernard de Mountfaucon). Takođe, osim saradnje sa velikanima evropske misli, Marsilji je, naročito u poznim godinama, nemali deo svog vremena i sredstava posvetio novim naraštajima učenjaka utemeljivši u rodnom gradu Instituto delle Scienze e delle Arti, ustanovu čije je učenje trebalo da počiva na novoj, eksperimentalnoj metodi, odnosno – kako je to sam Marsilji poetski uobličio – trebalo je podučavati „više očima nego ušima” (Cavazza 2008, 37; 2011, 9, Longhena 1930, 83–128, Stoye 1994, 258–288, Gullino e Preti 2008).

Svojevrsnu krunu učenjačke karijere grofa Marsiljija čine vezane posete Londonu i Nizozemskoj tokom 1721. i 1722. godine (McConnell 1986; 1993, Stoye 1994, 291–302, Fantuzzi 1770, 248–251). Susreti tokom ovih poseta dali su novi zamah grofovoj naučnoj delatnosti; u narednih nekoliko godina pripremio je i publikovao tri kapitalna dela *Histoire physique de la Mer* (1725), *Danubius Pannonico-Mysicus* (1726) te *Stato militare dell' imperio Ottomano, incremento e decremento del medesimo* objavljeno 1732, dve godine nakon smrti autora.

Vojnik i virtuoz, diplomata i/ili doušnik, neretko nazivan i (proto-) okeanografom (Sartori 2003), kartografom (Шкаламера 1991), ornitologom (Васић и Цукић 1977), geologom (Vaccari 2003), antikvarom itd., u isto vreme je i čovek iz čijih se razuđenih karijera i interesovanja razvila nova slika evropskog Jugoistoka. Sastavni deo ove obuhvatne slike je i Marsiljijevo viđenje antičke prošlosti ovih prostora čemu je posvećen nastavak teksta.

Antikvarski koreni srpske arheologije

Nakon sumarnog prikaza života i dela u nastavku sledi osvrt i na „beleške Marsilija iz 1699.” odnosno na njegov rad na proučavanju ostataka prošlosti na tlu Srbije. Na samom početku treba napomenuti da N. Tasić ne otkriva konkretno delo koje se krije iza navedene sintagme, ali u kontekstu prethodno predstavljene biografije, gotovo je izvesno da Marsilji te 1699. jeste vodio beleške posvećene prošlosti ovih prostora, kao što je to uostalom činio i u onima koje su joj prethodile, ali i narednim godinama.

Marsiljijev boravak na ovim prostorima vezan je za zadatke u okviru Bečkog rata kao i za rad na utvrđivanju granice nakon Karlovačkog mira. Hronološki, ovaj period njegovog života omeđen je godinama 1683. odnosno 1701. kada je, po otpočinjanju Rata za špansko nasleđe svoju regimentu poveo na zapad. Kao što je takođe već rečeno, svoje balkanske godine predstavio je u delu objavlje-

nom tek dve i po decenije kasnije pod naslovom *Danubius Pannonico-Mysicus*. Međutim, iako je određeni interes za pitanja balkanske prošlosti pokazao još tokom povratka sa Bosfora, ovoj temi nije se u potpunosti posvetio sve do 1689. Početkom te godine obreo se u Sremu kako bi, u osvit novih ratnih dejstava, ustanovio odlike ove oblasti i njene granice sa Bosnom. Tokom ovog poduhvata susreo se s brojnim ostacima rimskih puteva i naselja, među kojima se isticala nekadašnja prestonica Rimskog carstva – antički Sirmijum. Marsilji je ostao zatečen brojnošću tragova rimskog prisustva u tako udaljenoj oblasti i proučavanje antike, odnosno njenih materijalnih ostataka, postalo je još jedan segment njegove učenjačke delatnosti. Krajem iste godine i u narednim zimskim mesecima, boraveći u oblasti Đerdapa, drevni Rimljani još jednom su privukli njegovu pažnju te ga pokrenuli na intenzivnu istraživačku delatnost. Naime, u potrazi za pogodnim mestom za postavljanje pontonskog mosta naišao je na ostatke onog Trajanovog. Uposlivši vojnike i radnike koji su mu bili povereni detaljno je premerio, skicirao i opisao ostatke ovog bisera antičke arhitekture. U narednim danima i nedeljama pred njima su se pomaljale trase rimskih puteva, tabli kojima su obeležavani uspešni pohodi rimske vojske, osmatračnice, utvrđenja itd. Tokom tih nekoliko meseci u kojima, usled nepovoljnih vremenskih uslova, borbe nisu vođene Marsilji je detaljno istražio, odnosno s najvećom pažnjom premerio, kotirao, opisao i/ili nacrtao sve na šta je naišao, a što mu se učinilo ostatkom rimske prošlosti. Istovremeno, uspeo je da pribavi i primerak *Rimske istorije* Diona Kasija među čijim je koricama saznao da se nalazi na granici, preciznije – *limesu* rimskih provincija Panonije i Mezije. Nakon toga, materijalni ostaci antičke prošlosti dobijaju njegovu nepodeljenu pažnju. Štaviše, upravo ga je ovo „otkriće antike” navelo na pomisao o pisanju obuhvatnog dela o dunavskom svetu koje će se, konačno, 1726. godine pod presama amsterdamskih izdavača pojaviti kao već pomenuti *Danubius* (Stoye 1994, 66–68, 80, Longhena 1930, 34, Fantuzzi 1770, 95–96).

Šest tomova objavljenih, kako sam autor navodi, na podsticaj članova Krajevskog društva predvođenih potpredsednikom Hansom Slounom (McConnell 1993, 187, Cavazza 2002, 8), a posvećenih starinama, mineralnim bogatstvima, fauni i flori spremno ukazuju na beskrajnu erudiciju i učenjačku radoznalost njihovog autora. Posveta caru Leopoldu, s druge strane, opominje na politički karakter celokupnog dela. Marsilji je, naime, delio uverenja svojih savremenika da je pravilnosti koje su uočene u prirodnim, fizičkim procesima mogući pratiti i u društvenoj ravni. S tim u vezi, Marsilji sledi tradicije bečkih kamejalista, poput Behera (Johann Joachim Becher), Šredera (Wilhelm von Schröder) i Hornika (Philip Willhelm von Hornick), ali i učenje Hermana Konringa (Hermann Conring) koji je, u želji da politiku postavi na naučne osnove, veoma predano radio na utemeljenju empirijske i deskriptivne akademske discipline pod nazivom *notitia rerum publicarum*. Prikupljanje najrazličitijih podataka poput onih o, primera radi, rečnim rukavcima, brzini toka, šumama i močvarama, zatim o

jeziku, religiji ili nošnji, ali i mostovima kao i epigrafskoj baštini, prema Marsiljijevom mnjenju, poduprtom pomenutim ekonomskim i političkim idejama, trebalo je da vodi lakšem upravljanju, ali i opštem blagostanju novoosvojenih teritorija (Gherardi 1980; 2010, Bene 2006, 115; 2010, 371, Nagy 2010, Ban-chig 2012). Ukratko, svojim raskošno opremljenim i bogato ilustrovanim delom Marsilji zapravo ispisuje svojevrsnu biografiju pejzaža, nudeći novo „čitanje” kako prošlosti, tako i sadašnjosti ali i budućnosti središnjeg dela dunavskog toka (Mihajlović 2013).

Opčinjenost tragovima rimskog prisustva predstavljala je prvi korak u oblikovanju opširne studije o Podunavlju. Štaviše, o ulozi antičke prošlosti u nastanku Marsiljijevog remek-dela dodatno govori i sam naslov: njegov Dunav je, na kraju krajeva, panonsko-mezijski. Drugim rečima, autor ne pominje ni Ugarsku, ni Osmansko carstvo, kao ni, recimo, Srbiju niti Vlašku (iako sve ove prostorne odrednice koristi u samom tekstu), već – kako mu je „otkrio” D. Kasije – rimske provincije Panoniju i Meziju. Ukratko, ovu daleku i – iz ugla Marsiljijevih čitalaca – gotovo nepoznatu regiju autor simbolički prisvaja upotrebom antičkih toponima; predele o kojima piše Marsilji smešta u okvire klasične geografije čime ih „vraća” u granice „civilizovanog” sveta nakon vekova osmanske vladavine. Drugim rečima, pripisujući tlu antički pedigree autor čini svestan i dobro promišljen izbor.

S tim u vezi, autoru se ne mogu pripisati samo uloge veštog ilustratora ili minucioznog popisivača dragocenih podataka o prošlosti naših krajeva. Marsilji je mnogo više od toga. Kako u pogledu čitavog prostranstva, tako i njegovom antičkom nasleđu pristupa s potpunom učenjačkom pažnjom, ali i osobenim političkim gledištima, s namerom da fenomene s kojima se susreo detaljno opiše, ali i razume odnosno protumači. L. F. Marsilji, dakle, svojim delom daje obuhvatan i sistematičan pregled materijalnih ostataka rimske prošlosti na ovim prostorima, istovremeno nudeći i njihovu interpretaciju.

Starinama je, kako je već u nekoliko navrata rečeno, posvećen drugi tom pod naslovom *De antiquitatibus Romanorum ad ripas Danubii* (Marsigli 1726), koji se pak sastojao iz dva dela. Narativ njegovog prvog dela Marsilji je, u skladu s recentnim antikvarskim uzusima, uredio sledeći tematske, a potom i topografske kriterijume. Na samom početku predstavljene su rimske vojne starine (*antiquitates militares*) i to najpre one koje su se nalazile neposredno uz dunavske obale (*ad utramque ripam Danubii*), a zatim i one u unutrašnjosti kopna (*mediterraneae*). Koristeći se terminima rimskih geografa drugu grupu je podelio na one u *cis-* odnosno *trans-*Danubiji. Ostatak prvog dela posvećen je uglavnom rimskim putevima, ali se u njemu našlo mesta i za nalaze kostiju slona koji su poticali iz močvara! Drugi deo antikvarskog toma zbirno predstavljen kao *miscellanea* sadržao je epigrafske natpise, opeke, pedimente, urne itd. Kada je reč o teritoriji današnje Srbije, ona je predstavljena kako nalazima sa dunavskih

obala (među kojima treba pomenuti Viminacijum i ostatke Trajanovog mosta), tako i onima pronađenim uz sremske obale Save (poput Sirmiuma), ali i duboko u unutrašnjosti poluostrva – sve do Jagodine i Niša.

Antikvarska studija ovalikog obima podrazumevala je takođe brojne načine prikupljanja podataka. Kako je već pomenuto, Marsilji u proučavanje starina stupa uzgred, tokom izvršenja zadataka u okviru carske armije. Uz to, on čitavoj temi pristupa „literarno nevin” (*sensu* Cherry 2001, 250) da bi potom delo D. Kasija raspirilo njegovu početnu znatiželju. Čitanje *Rimske istorije* navelo ga je da tokom naredne decenije gotovo svaki trenutak slobodnog vremena posveti ovoj temi. S druge strane, iako je podsticaj proistekao iz pisanog izvora bio ključan za otpočinjanje rada, u nastavku svojih antikvarskih proučavanja Marsilji nije podlegao njihovom „teroru”. Štaviše, on ostaje veran svom obrazovanju i otuda proisteklom pogledu na svet te svoja proučavanja starina zasniva na neposrednom iskustvu, što je uostalom slučaj i sa celokupnim delom. Pored uvida u pisane izvore – osim pomenutog Kasija, bio je upoznat i s čitavim nizom kako antičkih tako i njemu savremenih autora o čemu svedoči sadržaj njegove biblioteke (Marsigli 1711) – kao i onih neposrednih, koje je netom uobličavao u beleške, skice, panorame i tlocrte, učeni grof nije se libio ni da se posavetuje s lokalnim stanovništvom. Razgovori sa sveštenicima svih vera i konfesija, trgovcima, ribarima i stočarima umnogome su doprineli nastanku drugog, ali i preostalih tomova *Danubius*-a (Brizzi 2012).

Kao i u odnosu prema prikupljanju podataka, tako i prilikom njihovog tumačenja, grof Marsilji sledio je najnovija dostignuća evropskih antikvara. Naime, druga polovina XVII stoleća vreme je potpunog trijumfa naučne revolucije, što u domenu antikvara dovodi do spoja prirodne istorije i proučavanja prošlosti. Novi pristupi posebno su uočljivi na polju antikvarske ilustracije koja je otvorila vrata novom dobu „naučnog antikvarstva” (Trigger 2008, 106–110). Ove promene počivale su na ideji da je materijalni svet saznatljiv te u potpunosti dostupan našim čulima (Thomas 2004, 27). Nasuprot umetnicima, a poput prirodnjaka antikvari druge polovine XVII veka odbacuju periferne detalje naglašavajući ključne atribute artefakata čime su postepeno ilustracije pretvarali u interpretativne tvrdnje. Drugim rečima, ilustracije od ovog vremena nisu tek puki ukras već predstavljaju jezgrovitu stručnu interpretaciju što je, uz ubrzano širenje štampe, dodatno olakšalo komunikaciju među antikvarima širom Evrope u zajedničkim naporima da uvedu red u rastuće mnoštvo dostupnih artefakata (Moser 2014, 59, Piggot 1978, 22 *i dalje*). Potpuno svestan mogućnosti naučne ilustracije, ali i sopstvenih ograničenja – grof, naime, nije bio naročito vičan tehničkom crtežu – Marsilji je okupio sposobne saradnike. Naročito plodonosna bila je saradnja sa Johanom Kristofom Milerom (Johann Christoph Müller) koji je, u svojstvu ličnog sekretara grofa Marsiljija, uredio najveći broj njegovih rukopisnih mapa. Rezultati Milerovog rada, nisu se ogledali samo u potonjim

Marsiljijevim publikacijama već i u uspostavljanju svojevrstnog kanona koji su sledili brojni zapadni kartografi tokom dobrog dela XVIII stoleća (Deák *et al.* 2004). Pored Milera, svojevrstnu „moć govora” materijalnim ostacima prošlosti pokušali su da podare i Georg Ajmart (Georg Christoph Eimmart), ilustrator i graver iz Nirnberga i njegova kćerka Marija Klara (Maria Clara), kao i Rajmondo Mancini (Raimondo Manzini) (Cavazza 2008, 37, Stoye 1994, 283). S tim u vezi, svaki od rimskih lokaliteta u ovoj oblasti – bilo da se radi o utvrđenju, mostu ili kakvoj drugoj građevini – bivao je ubeležen na mapi, opisan, a zatim i predstavljen panoramama i tlocrtima (Sl. 1). Međutim, pojedinim spomenicima, poput Trajanovog mosta, posvećena je naročita pažnja. Osim pomenutih standardnih prikaza, predstavljeni su i preseci svakog od očuvanih stubova (Sl. 2), ilustrovan način njihove gradnje (Sl. 3), te ponuđena rekonstrukcija originalnog izgleda na osnovu predstave s Trajanovog stuba u Rimu. Konačno, u skladu sa svojim prirodnjačkim korenima, Marsilji je proučio i sastav stena od kojih je most bio načinjen (Sl. 4), što je takođe prikazano na zasebnoj tabli. Osim toga, i epigrafski spomenici su takođe nacrtani, a zatim i prepisani te protumačeni.

Konačno, uz brojne vrline, dugi tom *Danubius*-a nije bio ni bez mana. U svom starinarskom radu, L. F. Marsilji je patio od nekih za antikvare uobičajenih bolesti. S tim u vezi, mogu mu se pripisati nedovoljna briga za uslove nalaza, ograničenost samo na rimsku prošlost ovih prostora ili patriotska pristrasnost (koja se u Marsiljijevom slučaju ogledala pre svega u lojalnosti caru Leopoldu) (Bene 2010, 371–372). Međutim, preterano insistiranje na ovim i sličnim detaljima predstavljalo bi zapravo neku vrstu anarhronizma ili, prostije rečeno, naknadne pameti.

* * *

Tradicije antikvarskog pokreta čvrsto su ugrađene u temelje naše discipline. Trudom starinara, tokom nekoliko vekova, prošlost je postala tema za sebe, a potom je njeno proučavanje steklo obrise teorije i metoda, odnosno svojevrstan oreol naučnosti. Rad L. F. Marsiljija na proučavanju prošlosti na tlu Srbije nastao je upravo na pomenutim tradicijama. Premda je, kako je prethodno ukazano, njegovo prisustvo u dosadašnjim pregledima istorije srpske arheologije u najboljem slučaju ceremonijalno, njegovo delo ipak je imalo nemali uticaj i na ovom polju. Grof Marsilji je svojim savremenicima doslovno otkrio antičku prošlost Balkana u svoj raskoši njenih materijalnih ostataka. Od samog objavljivanja drugog toma *Danubius*-a smatran je kanonskim delom o prošlosti Podunavlja, naročito na području Srednje Evrope, na čijim su pak univerzitetima znanja sticali brojni istraživači starina na tlu Srbije. U tom pogledu, delo učenog grofa ostvarilo je osobit uticaj na rad Feliksa Kanica (Felix Philipp Kanitz). Rezultati višedecenijskih istraživanja ovog drugog ostavili su neizbrisiv trag u

srpskoj arheologiji. Kanicov uticaj ogleda se u svakodnevnoj praksi arheologa (Babić 2001, 173) – primera radi, njegovi izveštaji kao po pravilu predstavljaju početnu tačku istraživanja – koliko i u konstrukcijama savremenih identiteta (*ibid.*, 175–176). S druge strane, Đorđe S. Kostić u studiji o Kanicovim istraživanjima Dunavskog limesa skreće pažnju na značajnu ulogu koju je u ovim istraživanjima imao Marsiljijev *Danubius Pannonico-Mysicus*. U beleškama iz Kanicove zaostavštine kriju se prepisana čitava poglavlja kao i precrtane mape i tlocrti rimskih građevina (Kostić 2011, 4–5). Uz to, na stranicama svojih radova Kanic vodi svojevrstan dijalog sa svojim prethodnikom – biva saglasan sa njim, upoređuje svoje crteže sa Marsiljijevim skicama ili mu pak protivreči. Rečima Đ. S. Kostića: „Kanic je išao tragovima Marsiljija“ (*ibid.*, 5). Štaviše, o odnosu dvojice proučavalaca Podunavlja i njegove prošlosti najbolje govore reči onog mlađeg: „[Marsilji] bio je prvi i jedini istraživač koji je pre mene lično preduzimao temeljitija arheološka istraživanja duž Dunava u Srbiji” (Каниц 1985, 152). U zaključku, uzimajući sve prethodno izneto u obzir, moglo bi se reći da antikvarski rad L. F. Marsiljija predstavlja, naročito kroz rad potonjih delatnika na ovom polju, kamen temeljac čitave srpske arheologije.

Literatura

- Ashworth, William B. Jr. 2003. “Natural History and the Emblematic World View”. In *The scientific revolution: the essential readings*, ed. by Marcus Hellyer, 132–156. Malden, MA: Blackwell.
- Babić, Staša. 2001. “Janus on the bridge: a Balkan attitude towards ancient Rome”. In *Images of Rome. Perceptions of ancient Rome in Europe and the United States in the modern age*, ed. by Richard Hingley, 167–182. *Journal of Roman Archaeology Supplementary Series Number 44*.
- Banchig, Pierluigi. 2012. „Balceni contesi: i luogi di Roma anticha nel confronto fra Asburgo e Ottomani”. In *La Scienza delle Armi: Luigi Ferdinando Marsili 1658–1730*, a cura del Museo di Palazzo Poggi, 59–79. Bologna: Pendragon.
- Bene, Sandor. 2006. ACTA PACIS – PEACE WITH THE MUSLIMS (Luigi Ferdinando Marsili’s Plan for the Publication of the Documents of Karlowitz Peace Treaty. *Camoniae Hungaricae* 3: 113–146.
- Bene, Sandor. 2010. “Illyria or What You Will: Luigi Ferdinando Marsigli’s and Pavao Ritter Vitezović’s ‘Mapping’ of the Borderlands Recaptured from the Ottomans”. In *Whose Love of Which Country*, ed. by Balázs Trencsényi and Márton Zászkaliczky, 351–403. Leiden: Brill.
- Brizzi, Giovanni. 2012. „Luigi Ferdinando Marsigli e le strutture romane sul Danubio”. In *La Scienza delle Armi: Luigi Ferdinando Marsili 1658–1730*, a cura del Museo di Palazzo Poggi, 53–57. Bologna: Pendragon.
- Cavazza, Marta. 2002. The Institute of Science of Bologna and the Royal Society in the Eighteenth Century. *Notes and Records of the Royal Society of London* Vol. 56, No. 1: 3–25.

- Cavazza, Marta. 2008a. "Marsili (or Marsigli), Luigi Ferdinando". In *New Dictionary of Scientific Biography*, ed. by Noretta Koertge, 36–38. Vol. 5. Detroit: Thomson Gale.
- Cavazza, Marta. 2008b. „Marsili, Antonio Felice”. In *Dizionario Biografico degli Italiani – Volume 70* (2008). Dostupno na: http://www.treccani.it/enciclopedia/antonio-felice-marsili_%28Dizionario_Biografico%29/ (datum posete: 23. jun 2015.)
- Cavazza, Marta. 2011. "Early Work on Electricity and Medicine in the Bologna Academy of Sciences: Laura Bassi and Giuseppe Veratti". In *Electricity and Life: Episodes in the History of Hybrid Objects*, ed. by Giuliano Pancaldi, 7–33. Bologna: Universita di Bologna, Dipartimento di Filosofia, Centro Internazionale per la Storie delle Universita e della Scienza.
- Cherry. John F. 2001. "Travel, Nostalgia, and Pausanias's Giant". In *Pausanias: Travel and Memory in Roman Greece*, ed. by Susan E. Alcock, John F. Cherry and Jas Elsner, 93–126. Oxford: Oxford University Press.
- Deák, Antal András, Miljenko Lapaine and Ivka Kljajić. 2004. Johann Christoph Müller. *Kartografija i geoinformacije* 3: 68–80.
- Del Negro, Pietro. 2010. „Luigi Ferdinando Marsili e le *armes savantes* nell'Europa tra Sei e Settecento”. In *La politica, la scienza, le armi: Luigi Ferdinando Marsili e la costruzione della frontiera dell'Impero e dell'Europa*, a cura di Raffaella Gherardi, 101–145. Bologna: CLUEB.
- Del Negro, Piero. 2012. „Luigi Ferdinando Marsili tecnico della guerra”. In *La Scienza delle Armi: Luigi Ferdinando Marsili 1658–1730*, a cura del Museo di Palazzo Poggi, 9–17. Bologna: Pendragon.
- Fantuzzi, Giovanni. 1770. *Memorie della vita del generale co: Luigi Ferdinando Marsigli dedicate All' Emo e Revmo Sig. Cardinale Lazzaro Opizio Pallavicini*. Bologna: Istituto delle Scienze.
- Fuko, Mišel. 1971. *Riječi i stvari*. Nolit: Beograd.
- Gherardi, Raffaella. 1980. *Potere e costituzione a Vienna fra Sei e Settecento: Il „buon ordine” di Luigi Ferdinando Marsili*. Bologna: Il Mulino.
- Gherardi, Raffaella (a cura di) 1986. Introduzione a *L. F. Marsili, Relazioni dei confini della Croazia e della Transilvania a Sua Maestà Cesarea (1699–1701)*. Modena: Mucchi.
- Gherardi, Raffaella. 2010. „Introduzione. Sul confine dell'Impero e dell'Europa: la 'prudenza politica' e la scienza di Luigi Ferdinando Marsili”. In *La politica, la scienza, le armi: Luigi Ferdinando Marsili e la costruzione della frontiera dell'Impero e dell'Europa*, a cura di Raffaella Gherardi, 7–19. Bologna: CLUEB.
- Gherardi, Raffaella. 2012. „Dal mestiere delle armi alle scienze della guerra e della pace: le Relazioni di Marsili all'Imperatore (1699–1701)”. In *L'itinerario scientifico di un grande europeo*, a cura di Walter Tega, 263–294. Bologna: Bononia University Press.
- Grgurević, Dražen. 2007. Botanički vrt u Padovi. *Šumarski list* Vol. 131, No. 3–4: 155–158.
- Gullino Giuseppe e Cesare Pretti. 2008. „Marsili, Luigi Ferdinando”. In *Dizionario Biografico degli Italiani – Volume 70*. Dostupno na: http://www.treccani.it/enciclopedia/luigi-ferdinando-marsili_%28Dizionario-Biografico%29/ (datum posete: 23. jun 2015.)

- Henry, John. 2002. *The Scientific Revolution and Origins of Modern Science*. Basingstoke: Palgrave.
- Kostić, Đorđe S. 2011. *Dunavski limes Feliksa Kanica*. Beograd: Arheološki institut.
- Lodovisi, Achille. 2012. „Come nasce una frontiera: le ricognizioni di Luigi Ferdinando Marsili sul nuovo *limes* Balcanico”. In *La Scienza delle Armi: Luigi Ferdinando Marsili 1658–1730*, a cura del Museo di Palazzo Poggi, 167–173. Bologna: Pendragon.
- Longhena, Mario. 1930. *Il Conte L. F. Marsili. Un uomo d'arme e di scienza*. Milano: Edizioni Alpes.
- Marsigli, Ludwig Ferdinand. 1705. Relation dessen, das Ludwig Ferdinand Marsigli bey Anlaß der Übergab Breysachs begegnet.
- Marsigli, Luigi Ferdinando. 1711. *Instrumentum Donationis Domini Comitis A. F. de Marsiliis, favore illustrissimi et excelsi Senatus et Civitatis Bononiæ, in gratiam novæ in eadem Scientiarum Institutionis*.
- Marsigli, Luigi Ferdinando. 1726. *Danubius pannonico-mysicus: observationibus geographicis, astronomicis, hydrographicis, historicis, physicis perlustratus et in sex tomos digestus*. Hagae: P. Gosse – R.C. Alberts – P. de Hondt.
- Marsili, Luigi Ferdinando. 1930. *Autobiografia di Luigi Ferdinando Marsili messa in luce nel II centenario dalla morte di lui dal Comitato Marsiliano*, a cura di Emilio Lovarini. Bologna: Nicolo Zanichelli.
- McConnell, Anita. 1986. L. F. Marsigli's Voyage to London and Holland, 1721–1722. *Notes and Records of the Royal Society of London*. Vol. 41, No. 1: 39–76.
- McConnell, Anita. 1993. L. F. Marsigli's Visit to London in 1721, and His Report on the Royal Society. *Notes and Records of the Royal Society of London* Vol. 47, No. 2: 179–204.
- Mihajlović, Vladimir V. 2013. “Biographies of Landscape through Marsigli's Biography”. In *Abstracts. 19th Annual Meeting of the European Association of Archaeologists*, ed. Jan Turek, 306. Pilsen: University of West Bohemia in Pilsen.
- Molnar, Monika F. 2010. „Luigi Ferdinando Marsigli e gli Ottomani. La frontiera asburgico-ottomana dopo la pace di Carlowitz”. In *La politica, la scienza, le armi: Luigi Ferdinando Marsili e la costruzione della frontiera dell'Impero e dell'Europa*, a cura di Raffaella Gherardi, 147–172. Bologna: CLUEB.
- Momigliano, Arnold. 1950. Ancient History and the Antiquarian. *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*. Vol. 13, No 3/4: 285–315.
- Moser, Stephanie. 2014. Making Expert Knowledge through the Image: Connections between the Antiquarian and Early Modern Scientific Illustration. *Isis*. Vol. 105, No. 1: 58–99.
- Mrgić, Jelena. 2011. Criss-crossing the Danube with Marsigli. *Belgrade Historical Review* II: 165–190.
- Nagy, Levente. 2010. „La frontiera, il buon governo e l'armonia mondiale. L. F. Marsili sulla frontiera della Transilvania”. In *La politica, la scienza, le armi: Luigi Ferdinando Marsili e la costruzione della frontiera dell'Impero e dell'Europa*, a cura di Raffaella Gherardi, 173–197. Bologna: CLUEB.
- Novaković, Predrag. 2003. *Osvajanje prostora. Razvoj prostorske in krajinske arheologije*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

- Novaković, Predrag. 2014. *Historija arheologije u novim zemljama Jugoistočne Evrope*. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu.
- Peri, Marvin. 2000. *Intelektualna istorija Evrope*. Beograd: Clío.
- Piggot, Stuart. 1978. *Antiquity Depicted: Aspects of Archaeological Illustration*. London: Thames and Hudson.
- Sartori, Renzo. 2003. “Luigi Ferdinando Marsili, Founding Father of Oceanography”. In *Scienza e letteratura nella cultura italiana del Settecento*, ed. by Gian Battista Vai and William Cavazza, 169–177. Bologna: Minerva Edizioni.
- Schnapp, Alain. 1996. *The Discovery of the Past*. London: British Museum Press.
- Stoye, John. 1994. *Marsigli's Europe, 1680–1730: The Life and Times of Luigi Ferdinando Marsigli, Soldier and Virtuoso*. New Haven: Yale University Press.
- Thomas, Julian. 2004. *Archaeology and Modernity*. London: Routledge.
- Trigger, Bruce G. 2008 [1996] *A History of Archaeological Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vaccari, Enzo. 2003. “Luigi Ferdinando Marsili, Geologist: From the Hungarian Mines to the Swiss Alps”. In *Four Centuries of the World Geology. Ulisse Aldrovandi 1603 in Bologna*, edited by Gian Battista Vai and William Cavazza, 179–186. Bologna: Minerva Edizioni.

* * *

- Брајзах, Ернст. 2009. *Историографија: стари век, средњи век, ново доба*. Београд: Clío.
- Васић, Војислав Ф. и Георг В. Џукић. 1977. Орнитолошки рад грофа Алојзија Фердинанда Марсилија. *Зборник Матице српске за природне науке*, књ. 53, 233–253.
- Грин, Кевин. 2003. *Увод у археологију*. Београд: Clío.
- Димић, Жарко. 1999. Велики бечки рат и Карловачки мир (хронологија). Београд: Верзал прес.
- Каниц, Феликс. 1985. Србија. Земља и становништво од римског доба до краја XIX века. Прва књига. Београд: Српска књижевна задруга – ИРО Рад.
- Медаковић, Дејан. 1985. „Прва испитивања старина у Србији”. У *Истраживачи српских старина*, 154–157. Београд: Просвета.
- Милинковић, Михаило. 1998. „Одељење за археологију”. У *Филозофски факултет 1838–1998*, 425–440. Београд: Филозофски факултет.
- Палавистра, Александар. 2011. *Културни контексти археологије*. Београд: Филозофски факултет.
- Самарцић, Никола. 2007. Прво уређење Југоисточне Европе – Карловачки мир 1699. *Новопазарски зборник* 30: 91–105.
- Тасић, Никола. 1983. „Археологија у Србији до оснивања Српског археолошког друштва 1883”. У *Споменица Српског археолошког друштва: 1883–1983*, ур. Никола Тасић, 1–7. Београд: Српско археолошко друштво.
- Шкаламера, Жељко. 1991. „Картографија Србије и југословенских земаља од почетка 16. до краја 19. века”. У *Србија и суседне земље на старим географским картама*, ур. Драгослав Срејовић, 55–166. Београд: Српска академија наука и уметности.

Vladimir V. Mihajlović
Institute for Balkan Studies SASA, Belgrade

L. F. Marsigli – The First Antiquarian of Serbia

The all-encompassing changes that have shaped the west of Europe during the early modern period, introducing new ways of perceiving (and investigating) the whole universe, and each individual as well, have decisively influenced the foundations of our discipline. The special credit should be paid to the antiquarian movement and the generations of its followers. On the other hand, according to the general consensus, the region of modern Serbia, being a part of the Ottoman Empire, has not attracted the curiosity of the antiquarians until the second half of the 18th century. Numerous reviews of the history of archaeology in Serbia, both by local and foreign authors, consolidate this view. However, the life and work of Luigi Ferdinando Marsigli (1658–1730) offers a significantly different view of the roots of archaeology in these parts. Born in an aristocratic family in Bologna, highly educated, serving in the Austrian Imperial army by the end of 17th century, Count Marsigli spent almost two decades in the lands of the middle Danube valley. During the Vienna war (1683–1699), and then fortifying the new frontier after the Peace of Karlovac (1699–1701), L. F. Marsigli got acquainted with the rich heritage (above all from the Roman times) of the region. He published the results of his research in the volume entitled *Danubius Pannonico-Mysicus*. The very title suggests the importance Marsigli assigned to the Classical past, whose vestiges he described in the second of six books of this work. Under the title *De antiquitatibus Romanorum ad ripas Danubii*, in accordance with the best antiquarian traditions, the learned Count offers a comprehensive and systematic review of the Roman material culture along the Danube banks – in his own words – of Pannonia and Moesia. Marsigli's antiquarian endeavours in the field and the subsequent published accounts establish a massive contribution to the antiquarian tradition in the region of modern Serbia, and then – indirectly, through the works of the 19th century authors – to Serbian archaeology in general.

Keywords: L. F. Marsigli, history of the discipline, antiquarian, archaeology in Serbia

L. F. Marsigli – le premier antiquaire de Serbie

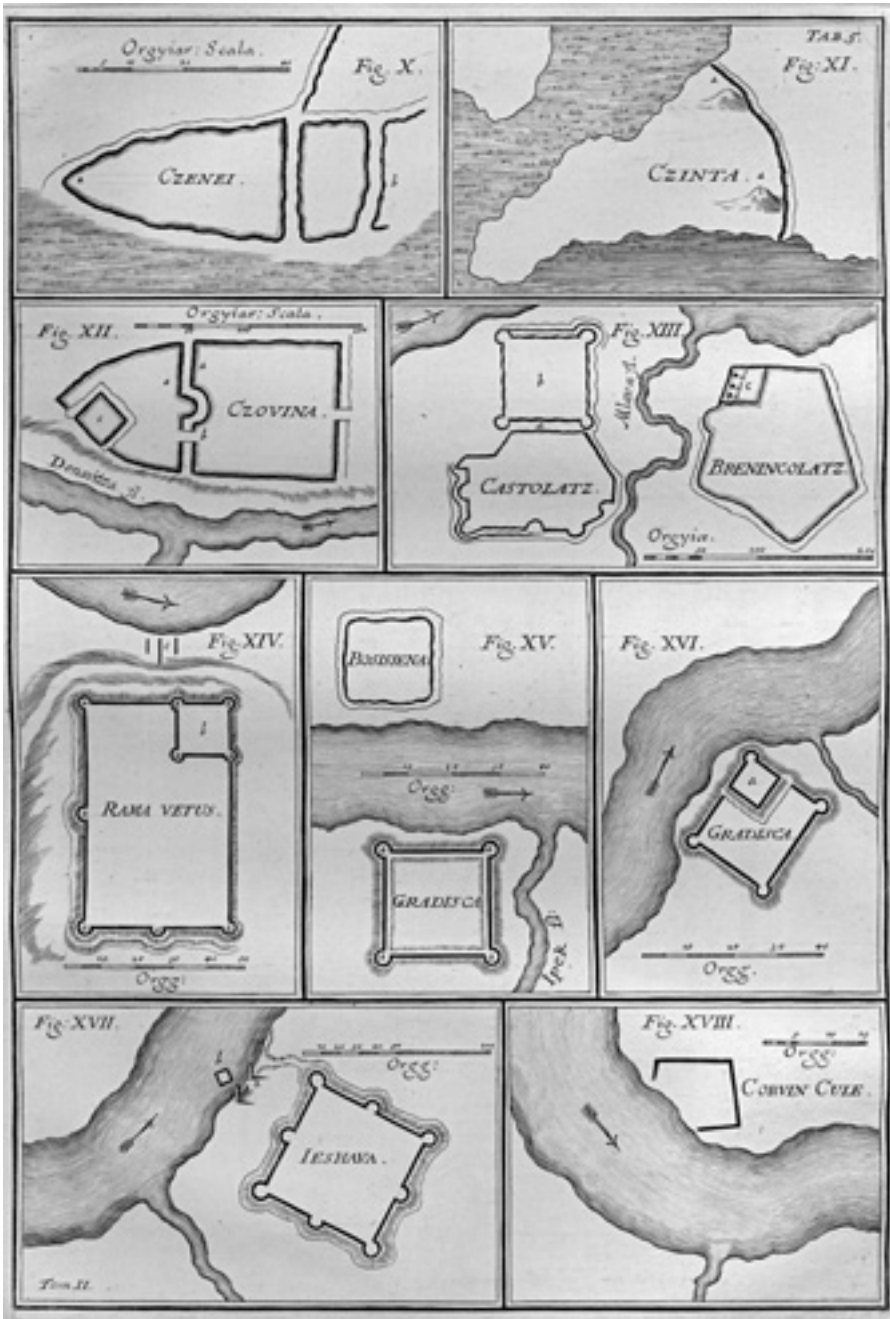
De vastes changements qui au début de la période moderne ont transformé l'ouest de l'Europe, par l'introduction des nouveautés dans la conception (et étude) de l'univers tout entier, mais aussi de tout individu, ont eu une influence décisive sur l'établissement de notre discipline. À ce propos, des mérites parti-

culiers peuvent être attribués à des promoteurs du mouvement antique puis à des générations de continuateurs de cette idée. D'un autre côté – selon l'opinion répandue – le territoire de la Serbie actuelle, étant donné qu'elle faisait partie de l'Empire Ottoman, n'attirait en Serbie presque aucun intérêt des antiquaires jusqu'à la deuxième moitié du 18e siècle. De nombreux bilans de l'histoire de l'archéologie en Serbie, qu'il s'agisse des œuvres des auteurs serbes ou étrangers, corroborent une telle image de ses débuts. En revanche, un examen du personnage et de l'œuvre de Luigi Ferdinando Marsigli (1658–1730) offre une image fondamentalement différente des racines de l'archéologie dans cet espace. Né à Bologne dans une famille noble qui lui a dispensé une vaste éducation, à la fin du 17e siècle le conte de Marsigli a séjourné presque deux décennies sur les espaces du Podunavlje moyen comme membre de l'armée autrichienne impériale. Dans le cadre des opérations militaires au cours de la Guerre de Vienne (1683–1699), mais aussi lors de la fixation de la nouvelle frontière après la Paix de Karlovci (1699–1701), L. F. Marsigli s'est familiarisé avec le riche héritage du passé (avant tout romain) de ces régions. Il a rassemblé les résultats de son activité érudite dans le Podunavlje dans l'ouvrage portant le titre de *Danubius Pannonico-Mysicus*. Le titre lui-même rend sans équivoque compte de l'importance que l'auteur attribuait au passé antique, aux vestiges matériels duquel il a consacré le deuxième des six tomes de cet ouvrage. Dans cet ouvrage, intitulé *De antiquitatibus Romanorum ad ripas Danubii*, le conte érudit, en accord avec les meilleures traditions antiquaires, fait un examen exhaustif et systématique de la culture romaine matérielle le long des côtes danubiennes – comme il le dit lui-même – Pannonie et Mésie. Dit simplement, par son activité antique sur le terrain même, puis par son ouvrage, L. F. Marsigli a donné une contribution importante à la tradition antique sur le sol de la Serbie actuelle, puis – indirectement, à travers les œuvres des auteurs au cours du 19e siècle – et à toute l'archéologie serbe.

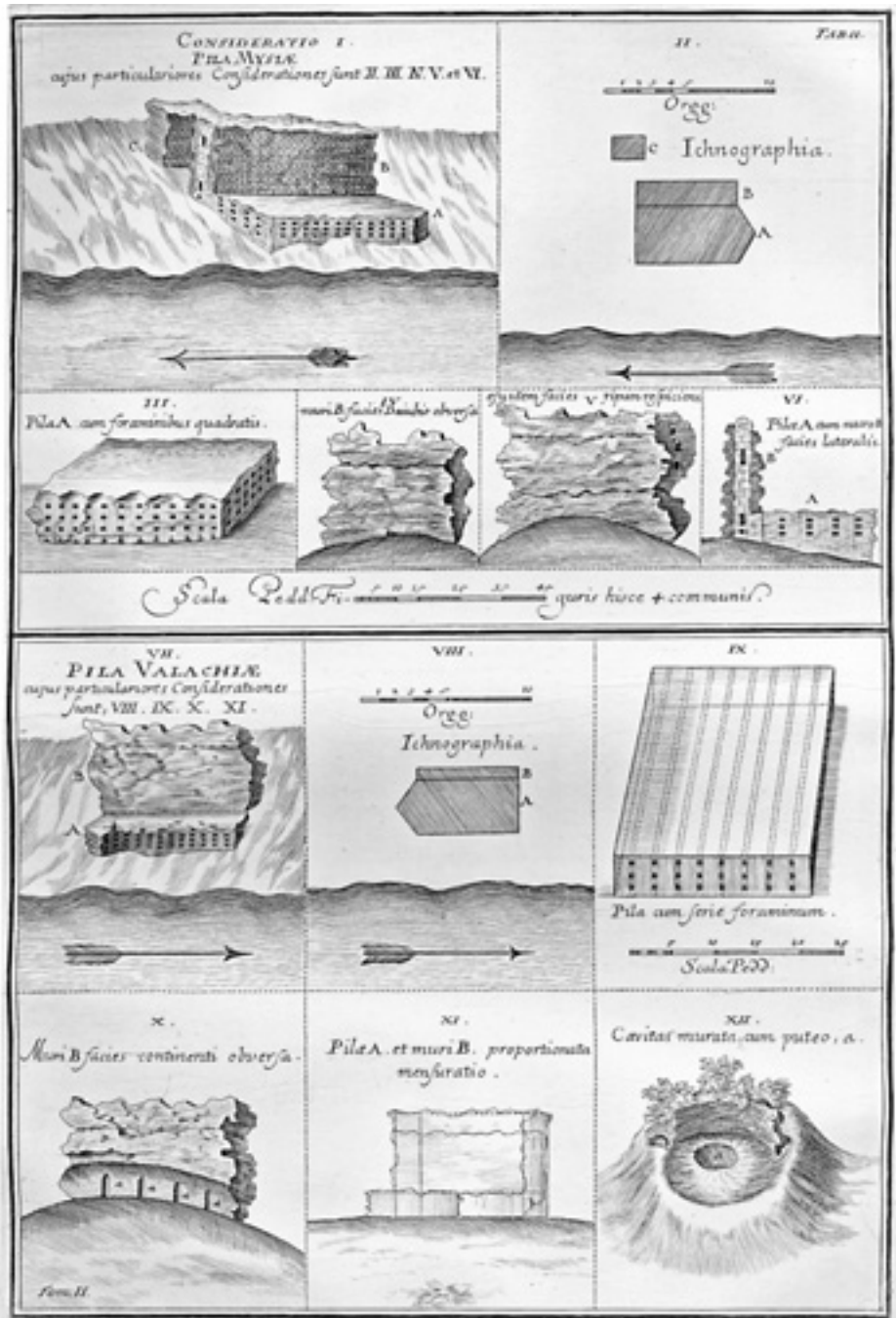
Mots clés: L. F. Marsigli, l'histoire de la discipline, antique, archéologie en Serbie

Primljeno / Received: 01. 07. 2015.

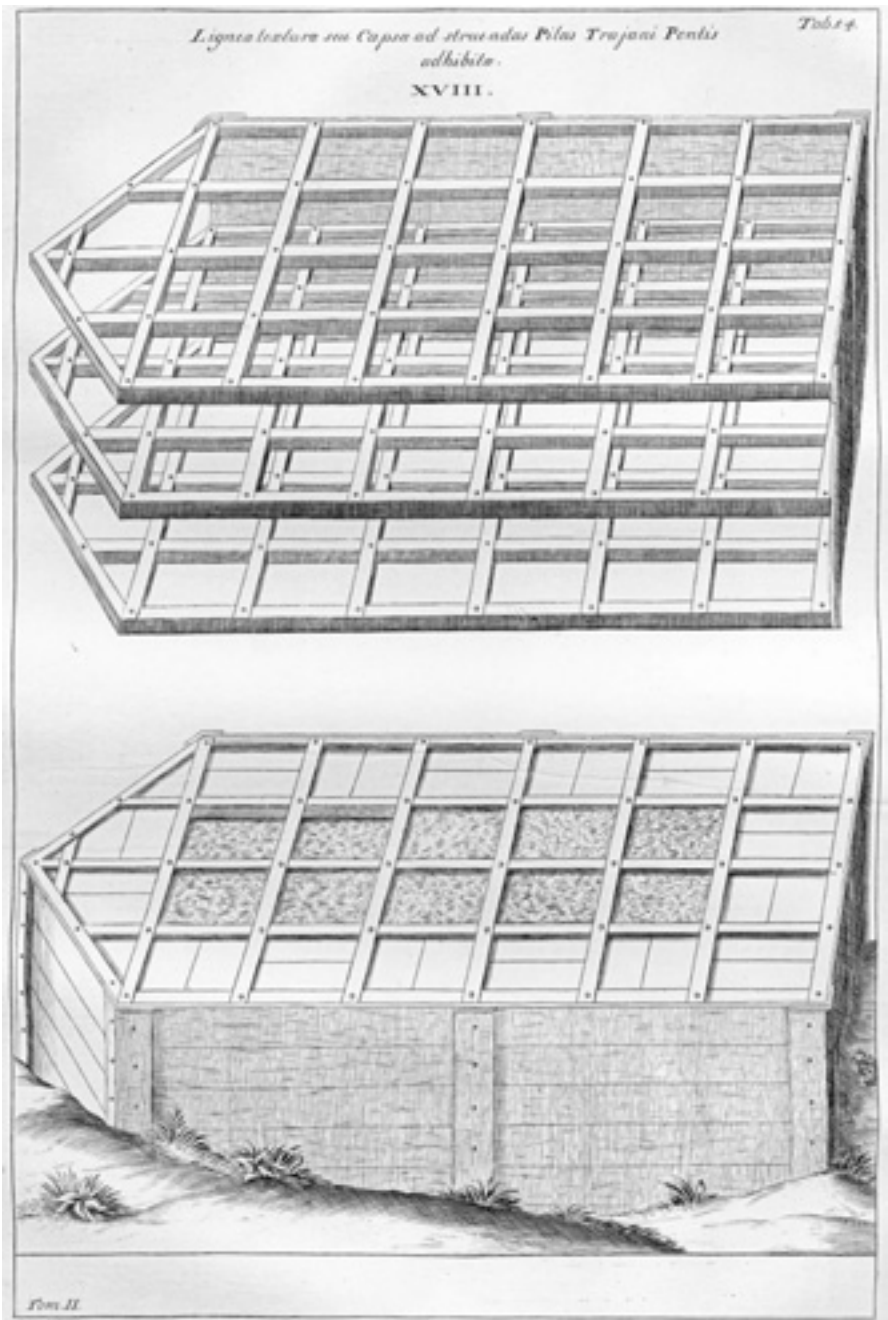
Prihvaćeno / Accepted for publication: 15. 08. 2015.

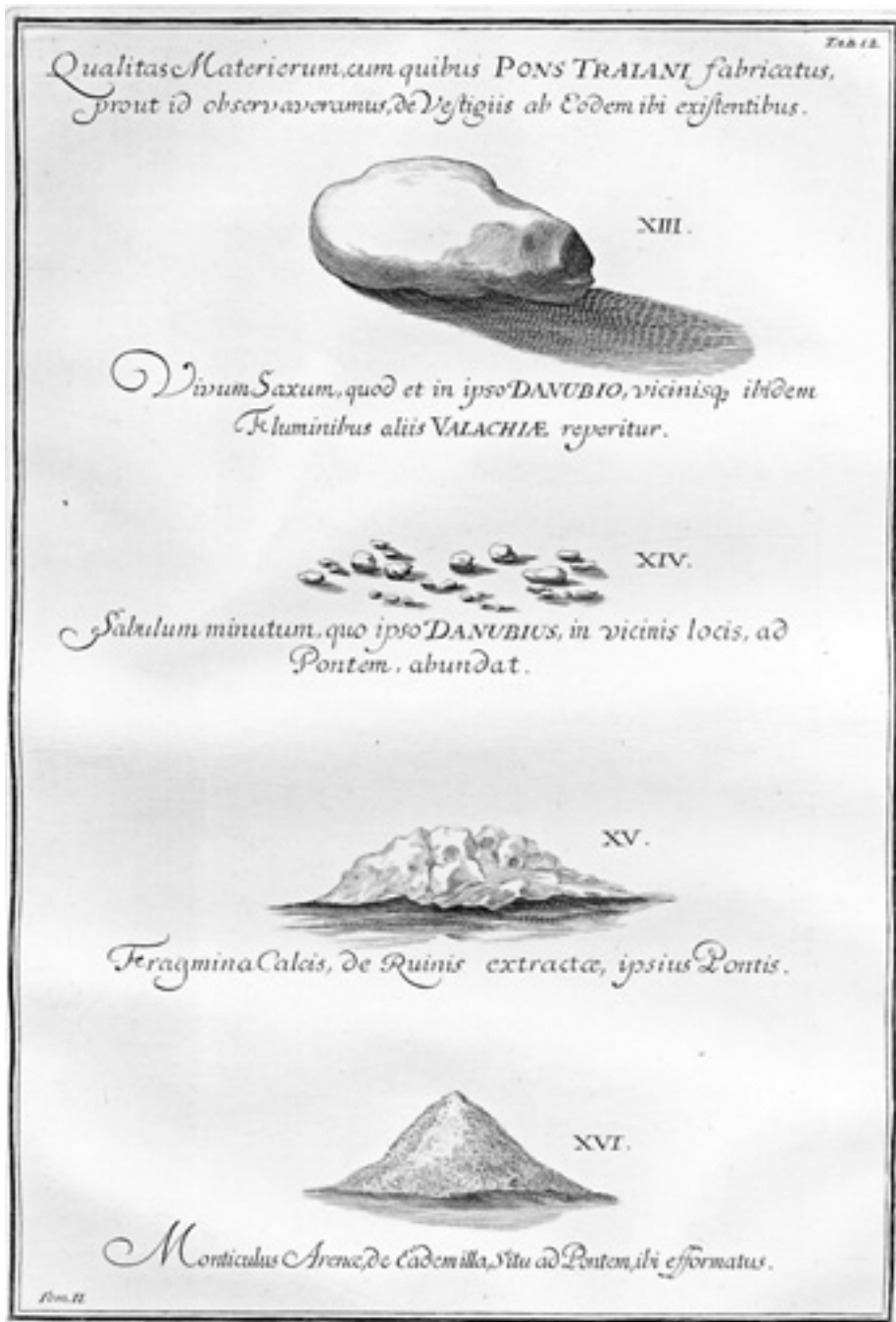
Slika 1. L. F. Marsilji – osnove utvrđenja na dunavskim obalama

Slika 2. L. F. Marsilji – ostaci stubova Trajanovog mosta

Slika 3. L. F. Marsilji – vizuelna rekonstrukcija
načina izrade stubova Trajanovog mosta

Slika 4. L. F. Marsilji – analiza stena od kojih je izrađen Trajanov most